

Türk Edebiyatında Çehâr-Yâr-ı Güzîn: Abdî'nin Fezâil-i Hulefâ-i Râşidîn ve Haşâil-i Çehâr-Yâr-i Güzîn Adlı Mesnevisi Üzerine Bir İnceleme

Aynur KURT*

Türk Edebiyatında Çehâr-Yâr-ı Güzîn: Abdî'nin Fezâil-i Hulefâ-i Râşidîn ve Haşâil-i Çehâr-Yâr-i Güzîn Adlı Mesnevisi Üzerine Bir İnceleme

Özet ► Türk edebiyatında dört halife övgüsü için manzum ve mensur pek çok eser yazılmıştır. Bu eserlerden biri de dört halifenin ele alındığı Hacı Abdî'nin 16. yüzyılda yazdığı *Fezâil-i Hulefâ-i Râşidîn ve Haşâil-i Çehâr-Yâr-i Güzîn* adlı mesnevisidir. Mesnevide Hz. Peygambere övgü manzumelerinden sonra dört halifenin faziletlerinin anlatıldığı hikâyeler, onların güzel sıfatları ve isimlerinin yer aldığı bölümler bulunmaktadır. Bu çalışmada, Türk edebiyatında ve Abdî'nin eserinde çâr-ı yâr-ı güzînin daha çok hangi özellikleriyle ön plana çıkarıldığı tespit edilerek, onlara verilen isim ve sıfatlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Edebiyatı, Çehâr-ı Yâr-ı Güzîn, Abdî, 16. Yüzyıl, mesnevi.

Four Caliphs in Turkish Literature: A Study on Abdî's Fezâil-i Hulefâ-i Râşidîn ve Haşâil-i Çehâr-Yâr-i Güzîn Named Masnavi

Abstract ► There have been many works of Turkish literature for four caliphs. One of them is Abdî's *Fezâil-i Hulefâ-i Râşidîn ve Haşâil-i Çehâr-Yâr-i Güzîn* named masnavi. Masnavi written for four calips in the sixteenth century. There are Four calips stories and nice names after praise prophet in masnavi. Four caliphs adjectives and nice names are revealed in Turkish literature and this masnavi.

Key Words: Turkish Literature, Four Caliphs, Abdî, 16. Century, Masnavi.

GİRİŞ

Hız. Peygamber'in faziletleri ve güzel ahlakının anlatıldığı eserlerle birlikte diğer peygamberler, dört halife din büyükleri için de pek çok eser kaleme alınmıştır. Bunlardan biri de dört halifenin faziletlerinin anlatıldığı Hacı Abdî'nin iki

* Arş. Gör. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı.

bin yüz kırk dört beyitlik *Fezâ'il-i Hulefâ'-i Râşidîn ve Hâşâ'il-i Çehâr-yâr-ı Güzîn* adlı Almanya Leipzig Üniversitesi İslami El Yazmaları Bölümü Cod. Turc. 55 numarada kayıtlı olan mesnevisidir. Abdî'nin 16. yüzyılda yazdığı (Şehr-i zî'l-ħicce olinmadın temâm /Biz kitâbı ħatm kılduħ ve's-selâm /Hicret-i sulţân-ı kevneyn îy aħî / İrdi tokuz yüz yigirmiye daħi...) tarih beyitinden anlaşılan bu eserde Hz. Peygamber'in vasıflarının ve "şakku'l-kamer" mucizesinin anlatıldığı bölümden sonra ayrı başlıklar altında dört halifenin faziletleri ve hikâyeleri yer almaktadır. Sonunda da dört halife övgüsünden farklı olarak bir de Hz. Fâtıma mevlidi bulunmaktadır. Bu çalışmada incelenecek olan Leipzig Üniversitesindeki nüshanın dışında Ankara Milli Kütüphane Yz A 2664 ve İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Kemankeş 411 numarada olmak üzere iki nüshası daha bulunmaktadır. Bu çalışmada dört halifenin Türk edebiyatında hangi türler içerisinde ve daha çok hangi özellikleriyle yer aldıkları, söz konusu eserin yalnızca dört halife ile ilgili kısmında anlatılan dört halifeye verilen sıfatlar ve isimler beyitlerden yapılan tespitlerle ortaya konmaya çalışılacaktır.

Çehâr-yâr-ı Güzîn (Hulefâ-yı Râşidîn)

Hulefâ-yı Râşidîn devri, İslâm tarihinde Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ebûbekir'e biat edilmesiyle başlayıp, sırasıyla Hz. Ömer, Hz. Osmân ve Hz. Ali'nin halîfelik yaptığı döneme verilen isimdir.¹ Hulefâ halife kelimesinin, râşidîn ise, "doğru yolda olan, doğruya ve hakka sınımsız sarılan, kemale ermiş" anlamındaki râşid kelimesinin çoğuludur. Râşid halifelerin sayısı Sünnî İslâm dünyasında dört halife veya "dört seçkin dost" (çehâr yâr, çehâr yâr-ı güzîn, çihâr dost) denilerek dört rakamıyla sınırlı tutulmuştur.² Türk edebiyatında pek çok eserde de genellikle çehâr-yâr ve çehâr-yâr-ı güzîn adıyla yer almıştır.

¹ Mustafa Fayda, "Hulefâ-yı Râşidîn", *DİA*, XVIII, 1998 s.324-325. Ayrıca bkz. Fayda, Mustafa, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri (Dört Halife Dönemi)*, Kubbealtı Yay., İstanbul 2014; Adem, Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi 2 (Hulefâ-i Râşidîn Dönemi)*, Ensar Yay., İstanbul 2013; Sabri Hizmetli, "İslam Tarihi", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1991; Hasan Kurt, *İlk Dört Halife Dönemi*, Araştırma Yayınları, Ankara 2008.

² Fayda, "Hulefâ-yı Râşidîn", *DİA*, XIII, 325.

Türk Edebiyatında ve Abdi'nin Fezâ'il-i Hulefâ'-i Râşidîn ve Haşâ'il-i Çehâr-yâr-ı Güzîn Adlı Mesnevisinde Çehâr-yâr-ı Güzîn

Hz. Peygamber'in dört dostu olan Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osmân ve Hz. Ali için yazılan övgü manzûmeleri edebiyatımızda önemli bir yere sahiptir. Çehâr yâr-ı güzîn de denilen bu övgü manzumeleri genellikle mesnevî türü içerisinde işlenmiştir. Kartal, bazı mesnevîlerde “na't” ya da “mûcizât” bölümlerinden sonra, bazılarında mîrâc bölümünün içerisinde, bazen de “der-menkabet-i çâr-yâr-i güzîn” veya “der-na't-i hulefâ'-i'r-râşidîn rıdvânü'llâhi 'aleyhim ecma'in” şeklinde bir üst başlıkla giriş yapıldıktan sonra ya da aynı başlık altında verildiğini ve “çihâr-yâr güzîn” hakkında yazılan müstakil övgü manzûmelerinden sonra “hikâye” başlığı altında çeşitli hikâyelerin yazıldığını belirtmektedir.³ Abdi'nin mesnevisi de dört halifenin övgü manzumelerinden sonra onlarla ilgili hikâyelerden oluşması bakımından bu tanıma örnek teşkil etmektedir. Divanlarda, mesnevîlerde, kaside, na't, münâcât ve medhiye gibi bölümlerin içerisinde kısmen yer alan dört halife övgülerine, na't, medhiye, hilye ve menâkıbnâme türleri içerisinde geniş olarak yer verilmiştir.

Dört halifeyi övmek için yazılan manzumeler pek çok tür içerisinde işlenmiştir. Bu türlerden biri de na'ttır. Yeniterzi, na'tı, lügat mânâsı olarak “bir kimsede bulunan özellikleri anlatmak, onu vasıflandırmak, methederek tarif etmek”, edebî bir terim olarak da, “Hz. Peygamber'in özellikleri üzerine söylenen, onu övmek maksadıyla kaleme alınan şiirlere verilen isim” olarak açıklamıştır. Ayrıca diğer peygamberlere, dört halife, Mevlânâ, Abdülkadir Geylânî gibi din büyüklerine yazılan şiirlere de na't denilmektedir.⁴ Hz. Peygamber'i öven na'tlar dışında Çehâr Yâr Güzîn'in yani Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osmân ve Hz. Ali'nin övüldüğü manzûmeler bulunmaktadır. Bunlara “na't-ı çâr-yâr” denmiştir.

“Övgü, övme” anlamına gelen medhiye dört halifeyi övmek için yazılan bir diğer türdür. Medhiyelerde dört halife genellikle “medh-i çâr-yâr-ı güzîn” başlığı

³ Ahmet Kartal, *Doğunun Uzun Hikâyesi Türk Edebiyatında Mesnevi*, Doğu Yay., İstanbul 2013.

⁴ Emine Yeniterzi, *Türk Edebiyatında Na'tlar (Antoloji)*, Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1993. Ayrıca bkz. Rıdvan Canım, *Türk Edebiyatında Türler*, Grafiker Yay., Ankara 2012; Veli Aras, “Hilye ve Hilyeler”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, IV, İstanbul 1981.

ile işlenmiştir. Görüldüğü gibi edebiyatımızda na't ve medhiye başlığı altında Çâr-yâr-ı güzîne övgü manzûmeleri yazılmıştır.

Medh-i çehâr-yâr güzîn ya da na't-ı çehâr-yâr-ı güzîn adıyla yazılan dört halife övgüleri, mesnevîlerin içerisinde na'ttan, mûcizâtтан ya da mîrâcdan sonra yazılan manzûmelerdir. Bu başlıklar altında verilen bu şiirlerin genellikle mesnevînin bir bölümünü oluşturduklarını belirtmek daha doğru olacaktır. Ancak Abdî'nin eseri müstakil bir "çehâr-yâr güzîn" dir. Yani bir mesnevînin bölümü olmaktan ziyade tamamı bir mesnevidir. Türk edebiyatında bu türden müstakil olarak yazılan dört halife övgüleri na'tın dışında hilye veya menâkıbnâme türüyle de yazılmıştır.

Hilye dört halife övgüsünün yazıldığı türlerin başında gelmektedir. Hilye; "süs, ziynet, cevher" mânâsının yanı sıra "güzel sıfatlar" anlamını da taşımaktadır.⁵ Bir edebiyat terimi olarak ise Hz. Peygamber'in mübarek vasıflarını, yaradılışını ve güzelliklerini anlatan eserlerdir.⁶ Özdemir, başlangıçta Hz. Muhammed'in beşerî özelliklerini anlatan edebî türün adı olan hilyenin, daha sonra dört halife, İslâm büyükleri ve tarikat önderleri için de yazılan bir tür hüviyetini kazandığını söylemektedir.⁷ Güngör ise Hz. Peygamber'den sonra hilâfet makamına geçen Hulefâ-i Râşidîn diye bilinen dört halifenin hilyelerini anlatan eserleri "Hilye-i çâr-yâr" şeklinde tanımlamaktadır.⁸ Tüm bu tanımlamalardan da anlaşılacağı gibi Hz. Peygamber'in dışında dört halifenin faziletlerinin, güzel sıfatlarının anlatıldığı hilyelere "Hilye-i çehâr yâr-ı güzîn ya da hilye-i çâr-yâr" adı verilmektedir. Mehmed b. Sadeddin b. Hasan Can'ın 1300 beyitlik "Gülistân-ı Şemâil" adlı eseri Hz. Peygamber'in dört halifesi için yazılan en eski manzum

⁵ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2012.

⁶ Canım, s. 78.

⁷ Mehmet Özdemir, "Türk Edebiyatında Manzum Hilye Türü ve Neccarzâde Rızâ'nın Hilye-i Hâce Bahâüddîn Şâh-ı Nakşibend'i" *Turkish Studies*, Volume 7/3, Summer, 2012. Ayrıca bkz. Mustafa Uzun, "Hilye", DİA, s.46.

⁸ Zülfikar Güngör, "Türk Edebiyatı'nda Türkçe Manzum Hilye-i Nebevîler ve Nesimî Mehmed'in Gülistân-ı Şemâil'i" Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Ankara 2000.

eserdir.⁹ Cevrî'ye ait olan 145 beyitlik “Hilye-i Çehâr-yâr-ı Güzîn” dört halife için yazılan en meşhur hilye olarak kabul edilmektedir.

Menâkıb kelimesi övülecek iş, meziyetler mânâsına gelmektedir.¹⁰ Dinî Tasavvufî Türk edebiyatının önemli mahsullerinden olan menâkıbnâmeler diğer mânâda ise din büyüklerinin etrafında şekillenen kerametleri ve olayları anlatan küçük hikâyelerin toplandığı eserlerdir. Dört halife etrafında gelişen mucizevî olayların anlatıldığı hikâyeler, “menâkıb-ı çehâr-yâr güzîn” adıyla yazılmıştır. Menâkıbnâme türü içerisinde en bilinen örnek ise Şemseddin Ebû's-Senâ Ahmed b. Mehmed Sivâsî'nin *Menâkıb-ı Çehâr-yâr-ı Güzîn* adlı eseridir.

Türk edebiyatında Hz. Peygamber'in vasıflarının anlatıldığı manzumelerin ardından dört halife için de yazılan övgü manzumelerinin bulunması, çehâr-yâr-ı güzîne verilen kıymeti de açıkça göstermektedir. Hilafet yolunu devam ettiren ve bu yolu güzel ahlaklarıyla süsleyen bu dört dost, Türk edebiyatının da önemli temalarından birini oluşturmaktadır. Bu nedenle şairler ayrı başlıklar altında veya manzumelerin içerisinde onların ahlaki vasıflarını, sıfatlarını ve Hz. Peygamberle ilgili olaylarını anlatarak onlara olan hürmetlerini göstermişlerdir. Hacı Abdî de dört halifenin iyi bir şekilde tanınması ve güzel vasıflarının herkesçe bilinmesi gerektiğini düşünerek *Fezâ'il-i Hulefâ'-i Râşidîn ve Haşâ'il-i Çehâr-yâr-ı Güzîn* adlı eserini kaleme almıştır. Hacı Abdi eserinin yazılış amacının anlatıldığı şu beyitlerde bunu açıkça söylemektedir:

*Dağı şol dört yâr hakkında Habîb
Ba'zî nesne kim bürümişdür 'acîb
Hem Hüzâ'dan nâzil oldu çok kelâm
Kim Habîbullâh beyân itdi temâm
İşbu halkuñ anı bilmez ekseri
Kim ne sultânlardur ol serverleri
Bunları cem' idüben buldum revân
Her birisi bir kitâb içre nihân*

⁹ Güngör, s. 35.

¹⁰ Ayrıca bkz. *Abdurrahman Güzel, Dini Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*, Akçağ Yay. Ankara 2012; Haşim Şahin, “Menâkıbnâme”, *DİA*, XXIX, s. 112-114.

*Âşikâre nazmîle kıldum beyân**Türki dilce ki oқыya pîr ü cüvan*

Hacı Abdî'nin mesnevisinde tevhîd, na't ve Hz. Peygamber'in mucizelerinin anlatıldığı bölümlerin hemen ardından dört halifenin faziletlerinin ve halife olmaya neden layık olduklarının anlatıldığı bölümler ve hikâyeler gelmektedir. "Hikâyet-i Uḥrâ" başlığı altında verilen bu hikâyelerde dört halifeye ait pek çok vasıf anlatılmıştır. Türk edebiyatında sıkça kullanılan ve incelediğimiz eserde de yer alan bu sıfatlar dört halifeye hem genel hem de ahlakî özelliklerinin birer sonucu olarak verilmiştir. Bu sıfatların eserde geçen örneklerinin tespitiyle birlikte dört halifenin kısa hayat hikâyelerini ve bu sıfatların onlara nasıl verildiğini belirtmenin uygun olacağı fikrindeyiz.

HZ. EBÛ BEKİR

Tam adı Ebû Bekir Abdullah b. Ebî Kuhâfe Osmân b. Âmir el-Kureyşî et-Teymî olup, Fil Vakası'ndan üç yıl kadar sonra Mekke'de doğmuştur. Anne ve babasının mensup olduğu Teym kabilesinin soyu Mürre b. Ka'b'da, Hz. Peygamber'in nesebiyle birleşmektedir. Hz. Peygamber'den iki ya da üç yaş küçük olan Ebû Bekir, kaynaklarda adından çok "Atîk" lakâbıyla anılmıştır. "Güzel, soylu, eski, azât edilmiş" gibi mânâlara gelen bu lakâbın ona annesi tarafından verildiği veya çok eskiden beri hayır yaptığı, yüzü ve ahlakı güzel olduğu, yahut da soyunda sopunda ayıplanacak bir husus bulunmadığı için "Atîk" diye anıldığı rivâyet edilmekle birlikte, Hz. Peygamber'in "Sen Allah'ın cehennemden azât ettiği kimse-sin." şeklindeki iltifâtına mazhar olduktan sonra bu lakapla anıldığı rivâyet edilmiştir.¹¹

Ebû Bekir'in câhiliye döneminde "Abdü'l-Ka'be" olan adının Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber tarafından Abdullah olarak değiştirildiği rivâyet edilir. O servetini Allah yolunda harcaııp eski elbiseler giydiği için "Zü'l-hilâl", çok şefkatli ve merhametli olduğu için "Evvâh" lakaplarıyla da anılmıştır. Ancak onun en meşhur lakâbı "Siddîk"tir. "Çok samimi, çok sâdık" anlamına gelen bu lakap kendisine, Mîrâc olayı başta olmak üzere gaybla ilgili haberleri hiç tereddütsüz

¹¹ Tirmizî, Ebû İsa Muhammed Bin İsa, *Sunenu't Tirmizî*, Menâkıb 17, İstanbul 1981.

kabul ettiği için bizzat Hz. Peygamber tarafından verilmiş ve İslâm Edebiyatında bununla şöhrat bulmuştur. Hz. Peygamber'in vefatından sonra onun devlet yönetimi görevini üstlendiği için de "Halîfetü Rasûlillâh" unvanıyla anılmıştır.¹² Ayrıca Türk ve İran edebiyatında Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'e hicrette yol arkadaşlığı ettiği için "Yâr-ı gâr" (mağara dostu, can yoldaşı) ifadesiyle anılmıştır.¹³

İslâmî Türk edebiyatının daha çok dinî-tasavvufî ürünlerinde Hz. Ebû Bekir'in şahsiyetiyle ilgili bazı motif ve imajlara rastlanmaktadır. Ayrıca az sayıda müstakil mensur eserde onun hayatı ve faziletleri konu edilmiştir. Hz. Ebû Bekir'in şahsiyeti etrafında meydana getirilen manzum eserlerin birinci grubunu, onun hakkında yazılmış methiyeler, na'atlar, hilyeler, ilâhî ve kasîdeler teşkil eder. İslâmî Türk Edebiyatında Hz. Peygamber'in hayatından bahseden manzum ve mensur eserlerde de Rasûl-i Ekrem'e olan yakınlığı sebebiyle ona genişçe yer verilmiştir. Bunların yanı sıra Hz. Peygamber'in mîrâcını işleyen mîrâciyelerle, hicretini anlatan hicretnâmelerde de Hz. Ebû Bekir'e özellikle yer verilmiştir.¹⁴ Hz. Ebû Bekir'den bahseden manzûmelerde de o, "Atîk", "Siddîk", "Yâr-ı gâr" gibi sıfatlarıyla yer almıştır.

Hz. Ebû Bekir'e *Fezâ'il-i Hulefâ'-i Râşidîn ve Haşâ'il-i Çehâr-yâr-ı Güzîn* içerisinde "Fa'âlu fî İâbâtü Hîlâfeti Ebû Bekir bi'l-Kitâbi ve's-Sünneti ve İctimâ' i'l-Ümmeti" başlığı altında dört farklı hikâyenin de yer aldığı iki yüz yetmiş iki beyitle yer verilmiştir. Bu beyitlerde anlatılan özellikleri ve vasıfları ise şöyledir:

Atîk

Hz. Peygamber'in cehennemden âzâd olduğunu söylemesi üzerine Hz. Ebû Bekir'e verilen, "Atîk" lakabı oldukça yaygın kullanılmıştır.

Hem 'atîk oldı Rasûl aña laqab

¹² Mustafa Fayda, "Ebû Bekir", *DİA*, 1994, X, s.101-102. Ayrıca bkz. İbrahim Sarıçam, *Hz. Ebu Bekir*, Ankara 2006; Mehmet Azimli, *Hz. Ebu Bekir*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2011.

¹³ Fayda, "Ebû Bekir", x, s. 102.

¹⁴ Fayda, "Ebû Bekir", x, s.107.

AYNUR KURT

*Kim cehennemden aña yoqdur ta'ab
Enbiyâdan ğayru halkuñ yekregi
Bû-Bekirdür ya'ni ol ahiret begi*

Şair Hz. Ebu Bekir'e ahiret beyi diyerek cehennemden âzâd olmasına telmihte bulunmuştur.

Ebû Bekr-i Güzîn

“Seçkin Ebû Bekir” mânâsındaki “*Ebû Bekr-i Güzîn*” lakabı şairin eserinde Hz. Ebu Bekir için en sık kullandığı lakaplardandır. Bunun yanı sıra şair “güzîn” sıfatını dört halifenin hepsi için de kullanmaktadır. “*Ebû Bekr-i Güzîn*” adının geçtiği beyitlerden bazıları şöyledir:

*Bir zemândan sonra Bû Bekr-i güzîn
İçerü girdi selâm itdi hemîn...
Bir daħi dirler ki Bû Bekr-i Güzîn
Kim nübüvvet yoğıdı anda hemîn...
İşidüp ol sözi Bû Bekr-i Güzîn
Rażıyam dir aĝlayuben üç kezîn...*

Yâr-ı Gâr

Hz. Peygamber'e mağara arkadaşlığı etmesi sebebiyle almış olduğu “*Yâr-ı Gâr*” sıfatına eserde, Hz. Ebu Bekir'in Hz. Peygamber'e mağara dostu olmasının anlatıldığı hikâyede yer verilmiştir. Hikâyede geçtiği beyit ise şöyledir:

*Kim Rasûli'yle nice ol yârdur
Sânî isneyni iz hüma fi'l-ğardur*

TÜRK EDEBİYATINDA ÇEHÂR-YÂR-I GÜZÎN: ABDÎ'NİN FEZÂİL-İ HÜLEFÂ-İ RÂŞİDÎN VE
HAŞÂİL-İ ÇEHÂR-YÂR-İ GÜZÎN ADLI MESNEVÎSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Hz. Ebû Bekir'in, Hz. Peygamber'e mağara arkadaşı ve mağaradaki ikinci kişi olduğundan bu beyitte Tevbe suresi 40. âyete yer verilmiştir. Bu ayette mağara olayına istinaden “ikinin ikisi” denilerek Hz. Ebu Bekir'in kastedildiği bilinmektedir.

Aşağıdaki beyitte “Yâr-ı yoldaş” sıfatı Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'in en yakını, hep yanında olan kişi olduğu anlatılmak için kullanılmıştır.

*Likin İslâm içre kardaşumdurur
Daği dostum yâr-ı yoldaşumdurur*

Makbul-i Hudâ

Eserde Hz. Ebu Bekir makbul-i Hudâ sıfatıyla da geçmektedir:

*Anıñiçün oldı maqbûl-i Huzâ
Anıñiçün sevdi anı Muâtafâ*

Sıddîk

Hz. Peygamber'e olan sadâkatinden dolayı ona verilen “Sıddîk” sıfatı en yaygın isimlerindedir. Eserde bu sıfat, *Ebû Bekr-i Sıddîk*, *Hazret-i Sıddîk* şeklinde geçmektedir. Hz. Ebû Bekir'in bu sıfatı nasıl aldığını anlatan bir hikâyeye de yer verilmiştir.

*Dirdi şiddîk aña dâim Muştafâ
Dîne şadıķ olduğıçün ol şafâ
Şadıķam ben her ne dirse Muştafâ
Zire sözünde añun yokdur hatâ
Anuñçün didiler şiddîk aña
Bu daği fazlıdurur diyum saña...*

Şair yukarıdaki beyitlerde Hz. Ebû Bekir'in sıddîk sıfatını dine sadık olması sebebiyle aldığını belirtmektedir.

Görüldüğü gibi Hacı Abdi eserinde Hz. Ebû Bekir'in daha çok ahlakî özelliklerini ön plana çıkaran "Atîk", "Makbul-i Hudâ", "Ebû Bekr-i Güzîn", "Yâr-ı Gâr", "Yâr-ı yoldaş" ve "Sıddîk" sıfatlarına yer vermiştir. Ayrıca eserdeki beyitlerde Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'den sonra gelecek olan halife olmasında bu özelliklerinin de önemi olduğu anlatan şair, onun izzet sahibi olduğundan, Hz. Peygamber'in dostu olup hep sağ yanına oturmasından, halifelikte olduğu gibi adalette, muhabbetinde, Peygamber'den sonra kabre girmekte ve hatta cennete girmekte dahi ikinci olmasından da bahsedilmektedir.

Hz. ÖMER

Tam adı Ebû Hafs Ömer b. El-Hattâb b. Nüfeyl b. Abdüluzzâ el-Kureyşî el-Adevî olan Hz. Ömer, Fil Vak'ası'ndan on üç yıl kadar sonra Mekke'de doğdu. Baba tarafından soyu Ka'b b. Lüey'de Hz. Peygamber'in nesebiyle birleşmektedir. Onun şiire meraklı olduğu, güzel konuştuğu, okuma yazma bildiği, ensab bilgisini öğrendiği, Kureyş kabîlesi adına elçilik görevinde bulunduğu rivâyet edilir. Hz. Ömer'in en meşhur lakâbı "Fârûk" tur. "Hak ile batılı birbirinden ayıran" anlamındaki bu lakâbı kendisine Hz. Peygamber'in, Müslümanların veya Ehl-i kitabın vermiş olduğuna dair rivâyetler bulunmaktadır. Hulefâ-yı Râşidîn'in ikincisidir. İslâm tarihinde "Emîrü'l-mü'minîn" tabiri ilk defa Hz. Ömer için kullanılmıştır.¹⁵

Hz. Ebû Bekir'den sonra Müslümanların en fazîletlisi ve hilâfet makamına en uygun sahâbî olarak görülmesi dolayısıyla Hz. Ömer ikinci halîfe olmuştur. Halîfeliği zamanında İran, Irak, Bizans, Mısır ve İskenderiye gibi pek çok yer fethedilmiştir.

İslâmî Türk edebiyatında da na't, hilye, kasîde gibi türlerdeki Hulefâ-i Râşidîn ile ilgili kısımlarda "Emîrü'l-mü'minîn", "Fârûk", "Âdil" gibi sıfatlarla anıldığı görülmektedir. Eserde Hz. Ömer, "Faâlu fî İâbâtı Hilâfeti 'Ömer Rağıyallâhu 'Anhu bi'l-Kitâbi ve's-Sünneti İcmâi'l-Ümmeti" başlığı altında sekiz

¹⁵ Mustafa Fayda, "Ömer", *DİA*, 2007, XXXIV, 44-46. Ayrıca bkz. Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-2: Hz. Ömer*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2012; İbrahim Sarıçam, *Hz. Ömer*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2012.

farklı hikâyeye yer verilmiştir. Hz. Ömer'in faziletlerinin yer aldığı üç yüz seksen beyitlik bu kısımda anlatılan özellikleri ve sıfatları ise şunlardır:

Nizâmü'l-erbâ'in

Eserde şair, Hz. Ömer'in kırkıncı kişi olarak İslâm'a girmesinden dolayı ona "Nizâmü'l-erbâ'in" denildiğini şu beyitte anlatmaktadır:

Oldı kırkıncı bulara ol emîn

Didiler aña nizâmü'l-erbâ'in

Muzhir-i İslâm

Eserde, Hz. Ömer'in "İslâm'ın tanıtıcısı, göstericisi" anlamına gelen "Muzhir-i İslâm" sıfatının ona düşmanı bozguna uğratarak müminleri sevindirmesinin ardından verildiği anlatılmaktadır:

Ğabr olup düşmân bular olduĞda şâd

Muzhir-i İslâm didiler aña ad

Emîrü'l-mü'minîn

Şair, Hz. Ömer için müminlerin lideri mânâsındaki "Emîrü'l-mü'minîn" sıfatını da kullanmıştır:

Ben didüm kim yâ Emîrü'l-mü'minîn

Ğanda gidersin bu vaĞtin iy emîn

Âdil

Âdil sıfatı iyilik ve adalet sahibi, server ise başta olan mânâsında kullanılmıştır. Eserde Hz. Ömer'e daha çok "adalet" sıfatı ile yer verilmiştir. Şair Hz. Ömer'in adaletinin herkesçe duyulup bilindiğini aşağıdaki beyitte anlatmaktadır.

Âleme çâv oldı 'adli Ömer'ün

Ğamu vaşfın söyledi ol serverün...

Beyitlerdeki örneklerden yola çıkarak eserde Hz. Ömer'in, Muzhir-i İslâm, emîre'l-mü'minîn, nizâmü'l-erbâ'in, server ve adil sıfatlarına yer verildiğini görüyoruz. Bu sıfatlardan farklı olarak heybetli oluşundan da bahsedilmektedir:

*Ûamu serkeşler aña olmışdı râm
Heybeti dünyeye tolmışdı temâm*

HZ. OSMÂN

Tam adı Ebû Abdillâh (Ebû Amr) Zü'n-nûreyn Osmân b. Affân b. Ebi'l-Âs b. Ümeyye el-Kureyşî el-Ümevî olup, Hz. Peygamber'den altı sene sonra dünyaya gelmiştir. İlk Müslümanlardandır. Hulefâ-yi Râşidîn'in üçüncüsüdür. Ticarete önemli yere sahip olan Hz. Osmân, zenginliği ve cömertliğiyle de bilinmektedir. Hicretin 35. yılında şehit edilmiştir.

Hz. Peygamber, Bedir Savaşı'na giderken Osmân'ı hasta olan kızının başında Medine'de bırakmış, zafer müjdesinin Medine'ye ulaştığı gün Rukıyye ölünce, Hz. Osmân'ı diğer kızı Ümmügülsüm ile evlendirmiş ve başka bir kızı olsaydı onu da Hz. Osmân'a vereceğini söylemiştir.¹⁶ Bu olayın ardından Hz. Osmân için "Zinnureyn" (iki nur sahibi) denmiştir.

Hz. Osmân'ın en meşhur vasfı engin bir hayâ duygusuna sahip olmasıydı. Hz. Peygamber onun hakkında, "Kendisinden meleklerin hayâ ettiği bir kimse-den ben hayâ etmeyeyim mi?"; "Her Peygamber'in cennette bir refîki vardır. Benim cennetteki refîkim de Osmân'dır"¹⁷ demiştir. Cennetle müjdelenen on sahabeden biri olan Hz. Osmân, Tebük ordusunu donatmadaki öncülüğü ve Rûme kuyusunu Müslümanlara vakfetmesi dolayısıyla ayrıca cenneti hak etmiştir.¹⁸ Hz. Osmân, ayrıca Kur'an-ı Kerîm'i hicaz lehçesi üzere istinsah ettirip, tek okuyuşu esas almasıyla İslâm dünyasında ayrıca önemli bir yere sahiptir.

İslâmî Türk edebiyatı içerisinde Hz. Osmân için yazılmış mensur ya da manzum pek çok eserde onun hayâ sahibi oluşu, zinnureyn sıfatı, cömertliği, gece gündüz ibadetle meşgul olması, nazik ve anlayışlı yapısıyla öne çıkan özellikleri işlenmiştir. Hacı Abdî'nin eserinde Hz. Osmân'ın faziletleri "Faâlu fî İâbâtı

¹⁶ İsmail Yiğit, "Osman", *DİA*, 2007, XXXIII, 438-443.

¹⁷ Tirmizî, "Menâkıb", 19; Müslim, "Fezâ'ilü'ş-şahâbe", 26.

¹⁸ Yiğit, s. 440.; Buhârî, "Fezâ'ilü aşhâbi'n-nebi", 7.

Hilâfeti ‘Osmân Rağıyallâhu ‘Anhu bi’l-Kitâbi ve’s-Sünneti” başlığı altında beş farklı hikâyeyle birlikte iki yüz üç beyitle anlatılmıştır. Bu beyitlerde anlatılan özellikleri ve sıfatları şunlardır:

Hayâ, Hilm ıssı, Server

Hayâ kelimesi, utanma, çekinme, tövbe ve vazgeçme gibi anlamlara gelmektedir. Hz. Peygamber’in yukarıda da bahsettiğimiz “Kendisinden meleklerin hayâ ettiği bir kimseden ben hayâ etmeyeyim mi?” hadisi eserde Hz. Osmân’ın “hayâ” sıfatına vurgu yapılarak anlatılmaktadır. Beyitlerde bu sıfat “Osmân-ı hayâ” şeklinde de geçmektedir. Ayrıca ağır başlı ve sabırlı bir karaktere sahip olması sebebiyle şair ondan “Hilm ıssı” ve halife olması sebebiyle müminlerin başkanı manasındaki “Server” sıfatıyla bahsetmektedir. Bu beyitlerden bazıları şunlardır:

*Eyle hilm ıssıydı ‘Oâsmân-ı hayâ
Anda bulmuşdı seâ hem intihâ
Zîre kim ‘Oâsmân hayâlu erdürür
Hem şaâbe içreki serverdürür*

Zinnureyn

İki nur sahibi anlamına gelen “Zinnureyn” sıfatı Hz. Osman’ın önemli vasıflarından biri olması sebebiyle eserde de yer almaktadır. Bu sıfatın Hz. Osman’a Hz. Peygamber’in iki kızıyla evlenmesi neticesinde verildiğinin anlatıldığı beyitler ise şöyledir:

*İki nûr-ı dîdesin fahr-ı cihân
Viridi ‘Oâsmân hâzretine bî-gümân
Dağı dir yitmiş ‘ayâlüm olsadı
Birbiri ardınca verirdüm didi
Aña z’innûreyn anıñçün didiler
Ya ‘ni iki nûr ıssı dimekdür îy yâr...*

Refik

Aşağıdaki beyitlerde ise Hz. Osmân’ın refik sıfatına telmihte bulunulmuştur:

*Vardurur her bir nebînüñ yoldaşı
Kim olur uçmak içinde anuñ işi
Yoldaşum benüm daħi Oâmândurur
Uçmağ içinde diyüben bu yürür...*

Hz. Osmân'ın zinnureyn", "Refik", "hilm ısı" "Server" ve "Osmân-ı hayâ" sıfatları dışında eserde cömertliğinden de bahsedilmektedir. Onun hem Hz. Peygamber'e ve ehli beyte, hem de ashâba olan cömertliğine pek çok kısımda değinen şair, bir hikâyede Tebük cengi için yeterli erzak ve paranın bulunmadığını gören Hz. Osman'ın bin deve ve bin ere yetecek azık verdiğinden bahsetmektedir. Bir diğer hikâyede ise Hz. Peygamber'in hanımlarının üç gündür aç oturduğunu duyan Hz. Osman'ın onlara derhal erzak yetiştirdiğini anlatarak cömert ve merhamet sahibi olduğunu belirtmektedir. Şair bu hikâyeyi Hz. Osman'ın ağzından şöyle aktarmaktadır:

*Didi görüñ biz nice ümmetlerüz
Gice gündüz dürlü ni`metler yirüz
Evümüz içi toludur yağ u bal
Nice inşâfa şığar yâ işbu hâl
Üç gün aç oturalar ehl-i Rasûl
Biz yiyevüz dürlü ni`metleri bol
Böyle diyüp oradan durdı hemân
Geldi ni`met kaydını gördi revân...*

Hz. ALİ

Tam adı Ebü'l-Hasen Ali b. Ebî Tâlib el-Kureşî el-Hâşimî'dir. Hz. Peygamber'in dâmâdı ve Hulefâ-yi Râşidîn'in dördüncüsüdür.

Hicretten yaklaşık yirmi iki yıl önce (m. 600) Mekke'de doğduğu rivâyet edilmektedir. Hz. Ali, Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber başta olmak üzere hemen hemen bütün gazve ve seriyyelere katılmış, bu savaşlarda Hz. Paygamber'in sancaktarlığını yapmış ve daha sonraları menkabevî bir üslûpla rivâyet edilen büyük

kahramanlıklar göstermiştir.¹⁹ O yiğitliği ve savaşlardaki cesurluklarıyla tanınmıştır.

Hz. Ali'nin Kendisine Hz. Peygamber tarafından verilen "Ebû Tûrab" lakâbından başka "el-Murtazâ" ve "Esedullâhi'l-gâlib" gibi lakapları da vardır. O çocukluğundan itibaren puta tapmadığı için daha sonraları "Kerrema'llâhu vec-heh" duâ cümlesiyle anılmıştır. Onun, İslâmın yayılış tarihinde ve Müslümanlar arasındaki ilim, takva, ihlâs, samimiyet fedakârlık, şefkât, kahramanlık ve şecâat gibi yüksek ahlâkî ve insânî vasıflar bakımından müstesnâ bir mevkiye sahip bulunduğunu, Kur'an ve Sünnet'i en iyi bilenlerden biri olduğunu hemen hemen bütün Sünnî ve Şii kaynaklar ittifakla belirtmişlerdir.²⁰ Hz. Ali hicretin 40. yılında şehit edilmiştir.

Hz. Ali, dinî tasavvufî Türk edebiyatı içerisinde de oldukça önemli bir yere sahiptir. Hem Hulefâ-yı Râşidîn'i konu edinen hilye, menkıbe, mevlid gibi pek çok türde, hem de Hz. Ali ve onun sıfatlarını işleyen müstakil eserlerde onun konu edildiği görülmektedir. Türk Edebiyatında sıkça yer verilen vasıfları; Murtazâ, Şîr-i Yezdân, Haydar, Zülfikar sahibi olması, Hz. Peygamber'in dâmâdı oluşu, ona "ilmin kapısı" denmesi, savaşlardaki kahramanlıkları ve yiğit oluşudur. Hacı Abdî de, beş farklı hikâyenin de yer aldığı iki yüz altmış dokuz beyitlik Hz. Ali'nin faziletlerinin anlatıldığı "Fî İâbâtı Hîlâfeti 'Alî Rağıyallâhu 'Anhu bi'l-Kitâbı ve's-Sünneti İctimâ'î'l-Ümmeti" başlığı altında onun isim ve sıfatlarını anlatmıştır. Bu isim ve sıfatlar şunlardır:

Şîr-i Hudâ

Allah'ın arslanı anlamına "Şîr-i Huzâ" sıfatını şair Hz. Ali'nin Haydar ve Murtazâ sıfatlarıyla birlikte şu beyitte belirtmektedir:

Kaıkup ol meclisden ol Şîr-i Huzâ

Ya 'ni kim Haydar Aliyyü Murtazâ...

¹⁹ Ethem Ruhi Fıçlalı, "Ali", *DİA*, 1989, II, 371-374. Ayrıca bkz. Mustafa Fayda, "Hulefâ-yı Râşidîn mad.", *DİA*, 1998 XVIII, s.324-325; Adem Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi 2 (Hulefâ-i Râşidîn Dönemi)*; İsmet Çetin, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenkmeleri*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1997.

²⁰ Fıçlalı, *DİA*, II, 371-72-73.

Murtazâ

Murtazâ, Allah'ın râzı olduğu anlamına gelen lakâbıdır. Ayrıca “seçilmiş, güzîn” anlamlarına da gelmektedir. Hz. Ali'nin bu sıfatının geçtiği beyitlerden biri şöyledir:

Didi sen var da 'vet it yâ Murtazâ

N'ola bizüm yogısa Kâdirdür Huzâ

Dört halifenin pek çok özelliğiyle seçkin şahsiyetler olmasından dolayı “güzîn” sıfatı her biri için de kullanılmıştır. Güzîn sıfatı Hz. Ebu Bekir ve Murtazâ sıfatı da Hz. Ali için “seçkin” manasında verilen vasıflardır.

Gâzî, Sâhib-i düldül

Hz. Ali'nin pek çok savaşa katılıp, kahramanlıklar sergileyerek gâzî sıfatına sahip olması ve atının adının düldül olması sebebiyle “sahib-i düldül” olarak anılması Hacı Abdî'nin şiirine şu şekilde yansımıştır:

Fâtıma zevci vü kanber hocası

Şâhib-i düldül vü gâzîler haşı

Âbid ü Zâhid

Şair Hz. Ali'nin dört haslete sahip olduğunu belirtmektedir. Bu hasletler cömert, âbid ü zâhid, ilm ıssı bâb-ı ilm ve bahadır oluşudur. Âbid “ibadet ve amel eden, tâatte bulunan”, zâhid ise “dünyaya rağbet etmeyen dünyadan yüz çeviren” anlamlarındadır.²¹

²¹ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabcacı Yay., İstanbul, 2012.

Bâb-1 İlm

İlm İşşı ve Bâb-1 'İlm özellikleri İlim sahibi, ilmin kapısı anlamlarındadır. Hz. Peygamber'in "Ben ilmin şehri isem Ali'de kapısıdır" hadisi²² "Şehriyem 'ilmüñ didi ben ol Rasûl / Kapısı anuñ 'Al-i zevcü'l-Betûl" beyitiyle eserde anlatılmıştır. Bu vasıf ve özelliklerin yer aldığı diğer beyitlerden bazıları ise şöyledir:

Daği var idi anuñ dört haşleti
Evvelî cömertdi bilgîl katî
Hem ikinci 'âbid ü zâhid durur
Bir hadîs daği bu resme buyurur
Cümle 'ilm ıssına ol sultân idi
Daği dördünci bahâdurdı katî
Bâb-ı 'ilmimiş 'Alîyyü Murtaazâ
Diñle 'ilminden diyem bir söz size

Haydar

Hz. Ali'nin en ünlü lakâblarından biri "Haydar" ismidir. Aslan mânâsındaki bu ismi şair şöyle zikretmektedir:

Yâr kılursa Huzâ'yı bî-niyâz
Gine Haydar fazlına kıldık ağâz

Zevcü'l-Betûl

"Hz. Fâtıma'ın eşi" anlamına gelen "Zevcü'l-Betûl" sıfatı da eserde geçen önemli sıfatlardandır.

Şehriyem 'ilmüñ didi ben ol Rasûl
Kapısı anuñ 'Alî zevcü'l-Betûl

²² Tirmizî, Menâkıb, 20. Tirmizî'ye göre münker hadistir. Sahih olmayan bu hadis çoğu hadis âlimine göre de uydurma hadis olarak gösterilmektedir.

Şairin eserde Hz. Cebrâil'in sözü diye bahsettiği "Ali'den büyük yiğit, zül-fikârdan keskin kılıç yoktur"²³ ibaresine kaynaklarda rastlanılamamaktadır. Şairin bu söze yer verdiği beyit ise şöyledir:

*Hem daħi lâ seyfe illâ Zü'l-fikâr
La fetâ illâ 'Alî'dür bil îy yâr*

Hz. Ali'nin savaşlarda göstermiş olduğu kahramanlıklara atfen ona cesur ve yiğit sıfatlarının verildiğini ve pek çok yerde de bu sıfatlarla anıldığını söylemek mümkündür. Netice itibarıyla eserde Hz. Ali daha çok Şîr-i Huzâ, Murtazâ, Sahib-i Düldül, Gâzî, Âbid ü Zâhid, İlm İssı ve Bâb-ı İlm, Haydar, Zevcü'l-Betül ve Yiğit sıfatlarıyla anlatılmıştır. Ayrıca halife olması sebebiyle onun server sıfatına da yer verilmiştir.

*Didi ya server ne gökçek din olur
Ne güzel erkân ne hûş âyîndurur...*

SONUÇ

Hz. Peygamber'e duyulan hürmet ve sevgi neticesinde ortaya çıkan manzum ve mensur pek çok eserde Hz. Peygamber'in ve İslam dünyasının dört seçkin dostu olan Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'ye de yer verilmiştir. Ayrıca müstakil olarak dört halife için yazılmış eserler de mevcuttur. Bu eserler de Hulafâ-yı Râşidin daha çok ahlâki özellikleri ve faziletleri sonucunda onlara verilen sıfatlarla anılmaktadır. Hz. Ebu Bekir için "Atık", "Siddîk", "Yar-ı gar", "Zü'l-hilâl", "Evvâh", Hz. Ömer için "Fârûk", "Emîrü'l-müminîn", Hz. Osman için "Zinnureyn", "Refîk", "Hayâ", "Cömert", Hz. Ali için ise "Murtazâ", "Şîr-i Yezdân", "Haydar", "Zülfikar sahibi", "İlm sahibi" sıfatları Türk edebiyatında sıkça kullanılan sıfatlardandır. Bu sıfat ve özelliklerden bazıları Hacı Abdî'nin dört halifenin faziletlerini anlattığı iki bin yüz kırk dört beyitlik mesnevisinde genişçe anlatılmıştır. İncelememizin konusunu oluşturan *Fezâ'il-i Hulefâ'i*

²³ Mehmet Yılmaz, Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük), Kesit Yay., İstanbul 2013.

Râşidîn ve Haşâ'il-i Çehâr-yâr-ı Güzîn adlı mesnevideki beyitlerden tespit ettiğimiz isim ve sıfatlar ise şöyledir:

Hiz. Ebû Bekir: “Ebû Bekr-i Sıddîk”, “Hazret-i Sıddîk”, “Atîk”, “Ebû Bekr-i Güzîn”, “Yâr-ı yoldaş”, “Ahiret Begi”, “Yâr-ı Gâr”.

Hiz. Ömer: “Nizâmü'l-erbâ'in”, “Muzhir-i İslâm”, “Emîrü'l-mü'minîn”, “Adil” “Server”.

Hiz. Osmân: “Zinnureyn”, “Hilm ıssı”, “Server”, “Osmân-ı hayâ”, “Cömert”, Refîk”.

Hiz. Ali: “Şîr-i Huzâ”, “Murtazâ”, “Sahib-i Düldül”, “Gâzî”, “Âbid ü Zâhid”, “İlm İssı”, “Bâb-ı İlm”, “Haydar”, “Server”, “Zevcü'l-Betûl” ve “Yiğit”.

Yapılan tespitlerden de anlaşılacağı üzere şair hilâfet tahtının serverleri diyerek isimlendirdiği dört halifeyi ayırım gözetmeksizin övmüş, onların ahlakî özelliklerini ön planda tutarak anlatmıştır. Tüm bu isim ve sıfatların dışında eserde dört halife için ortak kullanılan sıfatlar da bulunmaktadır. Bunlar çâr-ı yâr, server, güzîn, velî, sultan, dört yâr gibi isimlerdir. Yapılan tespitler sonucunda, dört halifeye verilen isim ve sıfatların onların genel vasıfları olması yanında daha çok ahlakî vasıflarını ön plana çıkaran isimler olduğunu söylemek mümkündür. Fazilet ve erdem sahibi olmaları sebebiyle örnek şahsiyetler olan çâr-ı yâr, eserde güçlü bir biçimde işlenmiştir. Şair, sevgisini dile getirirken Hiz. Peygamber ile dört halifeyi bir binaya benzetmiş, binanın kubbesinin dört direğinin çâr-ı yâr, güzel zirvesinin de Hiz. Peygamber olduğunu söylemiştir. Şairin Hiz. Peygambere duyduğu sevgi ve muhabbet, dört halife için de geçerlidir. Onları bir bütün olarak değerlendirip, beyitlerine bu şekilde yansıttığını söylemek mümkündür. Bu minvâlde yazılan eserin, çâr-ı yârın güzel isim ve sıfatlarının kullanımı için örnek teşkil ettiği, onların ahlakî özelliklerinin bilinmesi açısından da yol gösterici nitelikte olduğu ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Hacı Abdî Efendi, URL: http://www.islamic manuscripts.net/receive/IslamHSBook_islamhs_00004135. 23.03.2015.

Aras, Veli, “Hilye ve Hilyeler”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, IV, İstanbul 1981.

Apak, Adem, *Anahatlarıyla İslam Tarihi 2 (Hulefâ-i Râşidîn Dönemi)*, Ensar Yay., İstanbul 2013.

- Azimli, Mehmet, *Dört Halifeyi Farklı Okumak: Hz. Ebu Bekir*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2011.
- , *Dört Halifeyi Farklı Okumak-2: Hz. Ömer*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2012.
- Buharî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmius's-Sahih*, İstanbul 1981.
- Canım, Rıdvan, *Türk Edebiyatında Türler*, Grafiker Yay., Ankara 2012.
- Çetin, İsmet, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknameleri*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1997.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2012.
- Fayda, Mustafa, *Hulefâ-yi Râşidin Devri (Dört Halife Dönemi)*, Kubbealtı Yay., İstanbul 2014.
- , "Hulefâ-yi Raşidin Maddesi", *DİA*, XVIII, s. 324-338, 1998.
- , "Ebu Bekir Maddesi", *DİA*, X, s. 101-108, 1994.
- , "Ömer Maddesi", *DİA*, XXXIV, s. 44-51, 2007.
- Fırlalı, Ethem Ruhi, "Ali", *DİA*, 1989, II, 371-374.
- Güngör, Zülfikar, "Türk Edebiyatı'nda Türkçe Manzum Hilye-i Nebeviler ve Nesimî Mehmed'in Gülistân-ı Şemâil'i", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Ankara 2000.
- Güzel, Abdurrahman, *Dini Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*, Akçağ Yay. Ankara 2012.
- Kartal, Ahmet, *Doğunun Uzun Hikâyesi Türk Edebiyatında Mesnevi*, Doğu Yayınevi, İstanbul 2013.
- Kurt, Hasan, *İlk Dört Halife Dönemi*, Araştırma Yayınları, Ankara 2008.
- Muslim, Ebû Hüseyin b. Haccâc EL-Kuşeyrî, *Sabihu Muslim*, (Yayımlayan: M. Fuat Abdülbakî) Beyrut 19.
- Özdemir, Mehmet, "Türk Edebiyatında Manzum Hilye Türü ve Neccarzâde Rızâ'nın Hilye-i Hâce Bahâüddin Şâh-ı Nakşibend'i", *Turkish Studies*, Volume 7/3, Summer, 2012.
- Sarıçam, İbrahim, Hz. Ömer, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2012.
- , *Hz. Ebu Bekir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006
- Şahin, Haşim, "Menakıbnâme", *DİA*, XXIX, s. 112-114.
- Şener, Halil İbrahim, "Türk Divan Edebiyatında Na't ve Bazı Na't mecmuaları", *Dokuz Eylül Üni. İlahiyat Fak. Dergisi*, Sayı 3, İzmir 1986.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed Bin İsa, *Sunenu't-Tirmizî*, İstanbul 1981.
- Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yay., İstanbul, 2012.
- Uzun, Mustafa, "Hilye" Maddesi, *DİA*, XVIII, s. 44-47, 1994.
- Yeniterzi, Emine, *Türk Edebiyatında Na'lar (Antoloji)*, Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1993.
- Yılmaz, Mehmet, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)*, Kesit Yay., İstanbul 2013.
- Yiğit, İsmail, "Osman", *DİA*, 2007, XXXIII, 438-443.